

Janina Kamionkowa

Ogólnokrajowe spotkanie romantyków

Biuletyn Polonistyczny 10/28, 13-21

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ta - nie da się utrzymać. Z analizy tekstu wynika, że przyczyną postępowania Plebana jest nie jego skąpstwo, lecz ubóstwo oraz nieznanomość spraw rycerskich. Wiedzę o wojnie czerpie Pleban z Biblii, która z racji jego zawodu stanowi dlań główne źródło wiedzy o świecie. Tak odczytany tekst zmienia kierunek swej satyry. "Wyprawa plebańska" ośmiesza nie duchowieństwo, lecz uchwałę sejmu łęczyckiego, ukazując opłakane skutki realizowania jej przez duchownych, którzy działali wprawdzie w najlepszej wierze, ale i z kompletną nieznanomością spraw wojskowych.

Dalsza część rozważań autora poświęcona była doniosłości artystycznej "Wyprawy", która jest czymś więcej niż broszurą polityczną o doraźnym użytku, stworzyła bowiem jedną z najpopularniejszych postaci literackich w piśmiennictwie staropolskim oraz przyniosła plebejską ocenę mitów feudalnych, parodiując i ośmieszając ideał rycerza.

W dyskusji nad referatem udział wzięli: doc. Alojzy Sajkowski, dr Zbigniew Nowak, dr Ludwika Szczerbicka, doc. Janusz Pelc, dr Leszek Kukulski, dr Julian Lewański i in.

Zebranie zamknięte zostało wystąpieniem dr Karoliny Targosz-Kretowej, która wygłosiła sprawozdanie z kursu w Wenecji poświęconego problemom dawnego teatru.

mgr Roger Gomulicki

2. OGÓLNOKRAJOWE SPOTKANIE ROMANTYKÓW

9 grudnia 1966 r. odbyła się w Instytucie Badań Literackich PAN konferencja naukowa poświęcona problematyce twórczości Juliusza Słowackiego^x.

Na konferencji przedstawiono i przedyskutowano sześć referatów:

^o
^xByło to drugie z kolei ogólnokrajowe spotkanie historyków literatury zajmujących się literaturą epoki romantyzmu; sprawozdanie z pierwszego spotkania por. BP, zesz. 26/27, s. 26-29.

1. Doc. Mieczysław Inglot /Uniw. Wrocławski/: Prototyp Kordiana
2. Doc. Jarosław Maciejewski /Uniw. im. A. Mickiewicza/: "Balladyna", czyli świat przez pryzmat przepuszczonego
3. Dr Ireneusz Opacki /KUL/: Liryka młodzieńcza Juliusza Słowackiego
4. Dr Jan Kuźniar /Ossolineum, Wrocław/: Wybrane zagadnienia układu tekstu głównego nie wydanych za życia poety rapsodów "Króla-Ducha" w zestawieniu z krytycznymi wydaniem dawniejszymi
5. Doc. Stefan Treugutt /IBL PAN/: System przekonań Juliusza Słowackiego
6. Dr Maria Chmielnikowska /WSP Gdańsk/: Wiersz sztambuchowy J. Słowackiego.

Doc. M. I n g l o t w referacie pt. "Prototyp Kordiana" podjął próbę intronizacji nowego domnieманego pierwowzoru historycznego Kordiana w oparciu o nowo wydobyte materiały źródłowe /przede wszystkim opublikowaną w 1832 roku przez Straszewicza w zbiorze "Les Polonais" biografię J. Małachowskiego/. Autor pragnął jednocześnie przeprowadzić weryfikację prawdy historycznej zawartej w dziele literackim.

A więc problem postawiony w referacie dotyczył stopnia wierności literatury wobec "faktów" historycznych i sposobu odkształcenia owych faktów oraz działania mechanizmu przekształcającego historię w literaturę, a zarazem odnoszącego i adresującego literaturę z powrotem do historii.

Życiorys Juliusza Małachowskiego, poety, działacza spiskowego, powstańca 1831 r., najpewniej współinspiratora spisku koronacyjnego, zawiera, zdaniem M. Inglota, szereg elementów wspólnych bądź paralelnych z biografią bohatera tytułowego "Kordiana" /podobieństwo sytuacji społeczno-historycznej i rodzinnej, cech psychologicznych, zajęć i zamiłowań występujących w podobnych kontekstach sytuacyjnych; zbieżności ogarniają też sferę myśli i światopoglądu zestawianych postaci, a nawet sposób werbalizacji głoszonych przez nich idei/.

Referat wywołał żywą dyskusję i polemikę. Podważono zabieg metodologiczny, który tezę, iż utwór jest sumą doświadczenia pokoleniowego, pozwolił zastąpić tezą c jednostkowy:

prototypie Kordiana. Zabieg ten, mający polegać na weryfikacji prawdy historycznej w literaturze, uznany został za chybiony, gdyż oparty na mylnym rozumieniu samego pojęcia "źródła", a zatem nieścisłym rekonstruowaniu "faktu" biograficznego, jak i na niewłaściwym ujmowaniu sposobu kontaktowania się rzeczywistości historycznej z historią idei i literaturą. Autor referatu potraktował jako "dokument" przekaz źródłowy już poddany stylizacji, ideologicznej deformacji, przeróbce modelującej historię - modelującej w kierunku heroistycznej i martyrologicznej biografistyki bohaterów i "męczenników" sprawy narodowej.

Pytanie o stosunek "Kordiana" do prawdy historycznej winno być pytaniem o to, w jakim stosunku pozostaje bohater generacji do bohatera mitu narodowego i z kolei dopiero - do bohatera literackiego. Dla konfrontacji historii i historii idei z historią literatury decydujące jest, zdaniem dyskutantów, ogniw środkowe, będące najwyrazistszym przejawem świadomości zbiorowej. Ważniejsze bowiem od zestawiania sytuacji literackich z perypetiami biograficznymi jednostek jest konfrontowanie procesów zachodzących w literaturze z przebiegami historycznymi.

Uznano natomiast za wzbogacającą wiedzę o utworze zestawianie postaci literackiej z jej domniemanymi wzorami historycznymi, gdyż nie jest rzeczą obojętną, czy obraz rzeczywistości przedstawionej w utworze jest całkowicie abstrakcyjny, czy też odwołuje się do pewnego zespołu już zakorzenionych informacji i idei. Podkreślano też fakt, iż autor zgromadził cenne materiały sygnalizujące moment zarysowywania się nowej fazy idei mesjanicznych.

Doc. J. M a c i e j e w s k i, podejmując próbę reinterpretacji "Balladyny", starał się wyzwolić od ciężenia dotychczasowej tradycji historycznoliterackiej /eksponującej przede wszystkim wątki ariostyczne, szekspirowskie, folklorystyczne, baśniowe etc./ i postawił tezę, iż utwór ten jest wielką metaforą polskiej współczesności politycznej u początku XIX w. Wychodząc zrazu od immanentnej analizy głównych postaci i motywów utworu w ich relacjach w ramach dramatu /za kluczowy uznając przy tym motyw korony-talizmanu, jej losów i przeznaczenia/, dokonując analizy misternej, opartej na licznych kon-

strukcyjnych paralelizmach kompozycji utworu, referent przedstawił "Balladynę" jako dramat walki o władzę, dramat zogniskowany na zagadnieniu roli ludu i szlachty w państwie, w walce o tron i w sprawowaniu władzy.

Można zaprezentowane propozycje interpretacyjne ująć w postaci następujących tez generalnych:

1/ "Balladyna" jako przykład konstrukcji romantycznego mitu historycznego na temat pradziejów i prapoczątków państwa polskiego.

2/ "Balladyna" jako utwór polemiczny w stosunku do koncepcji i uogólnień historiozoficznych Lelewela oraz przekorny wobec potocznej, utrwalonej w tradycji wiedzy o historii Polski. Wskazując liczne polemiczne odwołania do prac Lelewela /w szczególności do jego popularnej książki "Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane"/, autor przekonywająco uzasadnił, jak doniosła była dla ideowej koncepcji utworu tendencja antylewelizmu, a zarazem udowodnił, iż rzeczywistość przedstawiona w utworze dzieje się nie tyle przed czy poza historią, ile "na bocznym torze historii", odbiegającym przekornie, prowokacyjnie i celowo od utartych mniemań i obowiązującej wiedzy.

3/ Przeniesienie akcji "Balladyny" na boczny tor historii dało poecie szansę nie tylko stworzenia własnego wariantu mitu historycznego, ale również polemicznego czy wręcz negatywnego ustosunkowania się do emigracyjnych "potępieńczych swarów" i stwarzało "wygodną platformę dla historiozoficznych uogólnień, które mają mieć znaczenie także dla zrozumienia współczesności, a nawet przyszłości".

Uczestnicy dyskusji wyrazili zgodę na pojmowanie "Balladyny" jako wielkiej metafory losu polskiego /zwłaszcza losu emigracyjnej "Polski w miniaturze"/. Akcentując trafność tezy o polemice z lewelizmem, zwracano jednak uwagę, iż w traktowaniu utworu jako bezpośredniej diagnozy i prognozy politycznej autor poszedł niekiedy zbyt daleko, co wiąże się z faktem niedoceniań, czy nawet ignorowania baśniowości utworu oraz rozpatrywaniem poszczególnych motywów utworu /zwłaszcza motywów cudownych i baśniowych/ w oderwaniu od ich tradycji literackiej i poza ich właściwym kontekstem kulturowym.

Dr I. O p a c k i w przedstawionej analizie młodzieńczej liryki Słowackiego odrzucił przyjętą dotąd tezę o współistnieniu i zmieszaniu w tej liryce elementów klasycyzmu i romantyzmu - tezę wysnutą z badania jedynie "powierzchniowych" zjawisk tej liryki /konwencji, słownictwa, metaforyki/. Postawił sobie natomiast zadanie rekonstrukcji zawartej w tej liryce wizji rzeczywistości, koncepcji człowieka i jego zachowania w świecie. Rekonstrukcja ta oparta została na precyzyjnej analizie stylistycznych i kompozycyjnych składników wczesnej liryki Słowackiego, przede wszystkim sonetów. Do uwydatnienia swego twierdzenia autor posłużył się paralelą z mickiewiczowskim modelem sonetu, rewidując i odrzucając przy tym opinię, jakoby Słowacki miał przejąć wzorzec "Ciszy morskiej", a dalsza jego twórczość liryczna miała świadczyć, na ile nie udało mu się zostać romantykiem, na ile odbiegał od przejętego wzoru. Opacki wysunął tezę, iż zarówno koncepcja człowieka, jak model jego zachowania się w świecie i wreszcie sama struktura tego świata są u Mickiewicza i Słowackiego odmienne, nawet opozycyjne, i wyrażają się w odmiennym ukształtowaniu stylistycznym.

U Mickiewicza mamy do czynienia z klinicznym przypadkiem przełomu romantycznego, z roz biciem form epickich i zarysowaniem sytuacji nowego człowieka, przeżywającego nieznaną, nie nazwaną jeszcze wzruszenia w nowym dla niego otoczeniu. Człowiek jest tu wartością nieustaloną, zespołem możliwości wywalanych w kontakcie z nieuporządkowanym jednoznacznie światem. Inaczej u Słowackiego. Analiza warstwy językowej wskazuje na prezentowanie tu zjawisk przebiegających na poziomie abstrakcji, uogólnień pojęć i definicji, odwoływanie się do powtarzalności i regularności, co prowadzi do wniosku, iż zawarty tu obraz świata ma charakter uporządkowany, skodyfikowany, oparty na prawidłowościach.

Badając funkcję stylistycznej figury porównania referent wykazuje, iż służy ona u Słowackiego do wyjaśniania sytuacji człowieka przez odwołanie do wiedzy o świecie zewnętrznym /"człowiek jak przyroda"/. Autor wskazuje na swoisty anachronizm młodzieńczej poezji Słowackiego, na jej zbieżność z poezją wcześniejszą, oświeceniową /Kniaźnin, Karpiński/, gdzie

występowanie paralelizmu człowiek-przyroda w funkcji podobnej jak u Słowackiego umotywowane było charakterem przyjętych założeń filozoficznych, w których akcentowano "przyrodzony porządek w jestestwie człowieka".

W dyskusji nad tym referatem rozszerzono krąg egzemplifikacji z zakresu zużytkowania i funkcji paralelizmów: człowiek-przyroda, i form włączania człowieka w system natury w toku dochodzenia do przełomu romantycznego.

W związku z kontynuacją prac nad "Kleinerowską" edycją krytyczną Słowackiego zilustrował dr J. K u ź n i a r trudności, z jakimi spotyka się wydawca "Króla-Ducha", i przedstawił nową propozycję układu tekstu głównego poematu. Obecni wydawcy zrywają z tradycją wydań dotychczasowych, nie spełniających wymogów edycji krytycznych, gdyż próbowano w nich restytuować i włączyć do tekstu głównego wiele fragmentów wykreślonych i poniechanych. Punkt wyjścia obecnej edycji stanowi koncepcja Kleinerja, znacznie jednak zmodyfikowana /zamiar ułożenia tekstu według chronologii nie da się bowiem przeprowadzić/. Zasadniczą różnicę w stosunku do szeregu ostatnich wydań "Króla-Ducha" stanowi decyzja ujęcia tekstu utworu w ramach czterech rapsodów /a nie - jak dotąd - pięciu/, powrót do sześciu błogosławieństw /zamiast siedmiu/, przeniesienie do opracowań zaniechanych czterech strof introdukcji do rapsodu III, odmienne ustalenie zakończenia pieśni II i początku pieśni III w rapsodzie III.

Doceniając wysiłek edytorski włożony w nową rekonstrukcję tekstu poematu dyskutanci zwracali uwagę, iż opracowanie definitywnej wersji podstawowego kanonu "Króla-Ducha", zadowalającej wszystkich badaczy i użytkowników, jest zadaniem właściwie niewykonalnym. Przedstawiona koncepcja stara się jednak szczęśliwie połączyć dwa kryteria: zachować jedność pomysłu artystycznego i ciągłość rozwoju linii fabularnej poematu oraz dać świadectwo wahaniom i zmianom, jakim podlegała koncepcja dzieła ostatnich lat życia poety.

Referat doc. S. T r e u g u t t a stanowił próbę charakterystyki w aspekcie typologicznym i historycznym światopoglądowych podstaw stylu myślenia i systemu przekonań Juliu-

sza Słowackiego. Pierwsza z tez referatu ukazywała odrębność doświadczenia intelektualnego autora "Kordiana" w stosunku do najwcześniejszej generacji romantyków, która wychodząc od dziedzictwa oświeceniowego, w konfrontacji z rzeczywistością społeczno-historyczną, przeżywała swój przełom romantyczny, przybierający często postać buntu przeciw ograniczoności kategorii racjonalistycznych. W strukturze myśli Słowackiego natomiast wyniesione z domu i z uniwersyteckiego kręgu wileńskich intelektualistów zasady racjonalizmu zajmowały miejsce wyjątkowo doniosłe i trwałe. Przy czym racjonalizm ów wchodził w szczególne, nierzadko paradoksalne związki z romantyzmem, drugą częścią dziedzictwa kulturowego zastanego przez poetę w postaci już skryształizowanej.

Obecność założeń racjonalistycznych najdobitniej może przejawiała się u Słowackiego w odniesieniu do problematyki indywidualizmu i związanej z tym koncepcji osobowości i narodu, tu bowiem romantyczny "duch czasu" musiał odcisnąć na poglądach poety piętno najsilniejsze. I tak np. w "Kordianie" brak wiary w happy-end oświeceniowego progresywizmu, ale brak też wiary w skuteczność buntu, cierpienia i ofiary bohatera.

Od "Kordiana" poczynając datuje się zachwianie symbiozy romantycznego poczucia wyobcowania i braku harmonii z "ogólną ramą oświeceniowego pojmowania prawidłowości", a w następnej fazie dominantą filozofii, estetyki i poetyki Słowackiego stanie się i r o n i a r o m a n t y c z n a. Sięga ona znów do arsenału środków poetyki klasycystycznej /parodia, paszkwil, heroikomizm, satyra itd./, ale pełnią one tu już inne funkcje: służą do zakwestionowania jednoznaczności świata, weryfikacji każdego sądu, zmierzają do "ironicznego wykrzywienia" i swoistego "przedrzeźniania własnych bohaterów". Działanie romantycznej ironii sprawia, że "świat się robi dwuznaczny i bohater staje się dwuznaczny", zaś postawa racjonalistyczna i romantyczna stają się komplementarne, wzajem się wymieniają i uzupełniają, kwestionują i potwierdzają.

Równolegle z podaniem w wątpliwość racjonalistycznego optyimizmu, a zarazem osłabieniem romantycznej artykulacji egocentryzmu przebiega w myśli i twórczości Słowackiego pogłębiający się kryzys indywidualizmu /widoczny w "Beniowskim",

w "Genezie z ducha"/, któremu towarzyszy podniesienie wartości ofiary. Podporządkowanie indywidualizmu całościom uniwersalnym można obserwować też na przykładzie ponadgeneracyjnej ciągłości problematyki narodu polskiego w "Samuelu Zborowskim" i w "Królu Duchu".

Punkt szczytowy, moment radykalnego przełomu w "dziejach myśli" Słowackiego stanowi "Anhelli". Tu po raz pierwszy linia krytycyzmu, sceptycyzmu, ironii, polemiki ustępuje miejsca krystalizacji nowych treści programowych i nowego systemu myśli, którego osią raz jeszcze, ale już w innym kontekście ideowym i filozoficznym, jest wiara w konieczny postęp i logikę ruchu ogarniającego całość istnienia.

Konkluzją referatu było stwierdzenie, iż Słowacki dopiero "w dwadzieścia lat po datach obowiązujących historyka literatury polskiej" przeżył swój prawdziwy i osobliwy przełom romantyczny.

W dyskusji podniesiono, iż ważne byłoby bliższe scharakteryzowanie tych idei romantycznych i tych modyfikatorów, które poddają myślenie racjonalistyczne Słowackiego ciągłym przeobrażeniom, oraz zbadanie, czy poprzez mistykę nie wnikają do struktury myśli Słowackiego pewne elementy irracjonalizmu, w postaci np. intuicjonizmu.

Dr M. C h m i e l n i k o w s k a, postawiwszy sobie pytanie, czy wiersze sztambuchowe Słowackiego wyróżniają się na tle całej liryki poety jakimiś cechami swoistymi, udzieliła na to pytanie odpowiedzi w pewnym zakresie pozytywnej. Stwierdziła mianowicie, że swoistość tych wierszy, wynikająca ze szczególnego adresu i przeznaczenia do albumu osób z kręgu przyjaciół lub znajomych, dostrzec można na tle najbliższego kontekstu kulturowego, jaki stanowi dla nich oprawa sztambuchowa, imionnika, tej szczególnie popularnej w romantyzmie formy utrwalania rezultatów pewnej sytuacji: jednocześnie poetyckiej i towarzyskiej. Autorka próbowała zarysować sytuację socjologiczną leżącą u źródeł twórczości sztambuchowej i decydującą o swoistej dla tego typu wierszy okolicznościowości i normie intymności oraz o pewnych cechach struktury poetyckiej.

W dyskusji podkreślono potrzebę jeszcze znacznie szerszego potraktowania tła genetycznego i kontekstu kulturowego li-ryki sztambuchowej /z uwzględnieniem "wystroju artystycznego" imionników/, lansowanych przez nią wzorów z zakresu dydaktyki społecznej, wskazania społecznych źródeł popularności sztambuchów, umieszczenia analizy wierszy sztambuchowych Słowackiego na tle analogicznej twórczości innych poetów, uwzględnienia również wiedzy faktograficznej o osobach adresatów. Przestrzegano zaś przed traktowaniem wiersza sztambuchowego jako gatunku literackiego.

Rezultatem konferencji, mimo jej roboczego charakteru/a może dzięki niemu/ było wiele nowych obserwacji, analiz, wniosków i ujęć interpretacyjnych, które wejdą na stałe do naszej wiedzy o Słowackim.

mgr Janina Kamionkova

3. SPRAWOZDANIA Z ZEBRAŃ NAUKOWYCH INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH

dr Maria Jasińska

Między powieścią a biografią
/Problem genologicznej typologii zbeletryzowanej biografii/
/Streszczenie referatu wygłoszonego 13 X 1966/

Problematyka referatu dotyczyła:

- 1/ wyróżnienia zbeletryzowanej biografii od biografii naukowej - z jednej strony, i od epiki - głównie powieści - z drugiej,
- 2/ scharakteryzowania jednej z odmian zbeletryzowanej biografii, mianowicie opowieści biograficznej.

Zbeletryzowana biografia - to zbiorcza nazwa genologiczna dla kilku gatunków. Wspólną ich właściwością jest tematyczno-kompozycyjna dominanta jednego głównego bohatera, wyposażonego w cechy odnoszące go jednoznacznie do autentycznie istniejącej wybitnej postaci historycznej. Podstawą wyróżniania ga-